

Tóth Dominik¹

AZ 1448-AS RIGÓMEZEI HADJÁRAT LEHETSÉGES CÉLJÁNAK ÉS ÉLELMEZÉSI SZÜKSÉGLETÉNEK ELVI VIZSGÁLATA

(PROBLEMS WITH FOOD SUPPLY AND MAIN OBJECTIVE OF THE CAMPAIGN OF KOSOVOPOLJE IN 1448)

Az 1448. október 17-19. között lezajlott második rigómezei csatával és az azt megelőző hadjáratokkal kapcsolatban is él néhány olyan már-már toposzá váló vélemény, ami közelebbi vizsgálat után egyáltalán nem állja meg a helyét. Ezen elgondolások továbbélésének oka a témakör szűkös kutatóanyagában keresendő, ami nem meglepő annak fényében, hogy igen kevés megbízható primer forrás áll rendelkezésére a kutatónak. Jelen tanulmányban a hadi vállalkozás igazi célját, illetve a haderő elfogadott létszámának problémáját vettem górcső alá. A magyarul Rigómezőnek nevezett hadszíntér környékét megvizsgálva arra a megállapításra jutottam, hogy a katonai célkitűzés nem elsősorban az albán felkelőkkel való egyesülés lehetett, sokkal inkább a térség érc- és nemesfém-bányászati fölötti ellenőrzés megszerzése, vagy azok megsemmisítése. A létszámot illető kérdésben nem kívántam a hadsereg tényleges létszámát megadni, pusztán az elfogadott 24 000 fő élelmezésével felmerülő gondokat megvilágítani. Ellátmányozási és néhány más logisztikai szempont alapján véleményem szerint sikeresen érzékeltettem, hogy miért annyira valószínűtlen egy ekkora haderő jelenléte a művelési területen.

Kulcsszavak: Rigómező, élelmezés, katonai célkitűzés, nemesfém-bányászat, kereskedelmi utak

The main purpose of this thesis is to enlighten some details of the second battle at Kosovo and the previous campaign on 17-18th October 1448. Our most important question was to answer whether it was really possible to reach the area near Durres ruled by Iskender beg, join with his rebel army and start another campaign against the Ottoman Empire. According to the large number of mines (especially noble metals) in the operational area, and their close position to the battlefield the main point of the campaign in 1448 was to control or destroy the area. Also significant goal was to prove, why feeding of thousands of warrior deep in the enemy's territory, was impossible. Our calculations based on primary sources came to light that needs of army which contains twenty-four thousand is more than hundred tons per day.

Keywords: Kosovopolje, food supply, main objective, mining, precious metal, trading routes

BEVEZETÉS

Az 1448. október 17-19. között lezajlott második rigómezei csatával és az azt megelőző hadjáratokkal kapcsolatban sokáig élt néhány olyan vélemény, ami közelebbi vizsgálat után nem állja meg a helyét. A katonai expedíció céljaként például az albán felkelő csapatokkal való egyesülést szokás meghatározni, ami pedig a létszámot illeti, több tízezres haderőről szólnak a források, sőt egészen a legutóbbi időkig a szakirodalom is.² Amennyiben csak és kizárólag a tör-

¹ NKE KMDI doktorandusz, E-mail: dmnk.tth@gmail.com, ORCID: 0000-0002-5593-5730

² A teljesség igénye nélkül íme néhány tanulmány, ami ezzel foglalkozik: Pálosfalvi Tamás: Az 1442. márciusi török hadjárat. Történelmi Szemle 43. évf., 1–2. szám, 2001. illetve Nógrády Árpád: Pozsonyi gyalogosok Mátyás seregében. – In: Rex invictissimus: hadsereg és hadszervezet a Mátyás kori Magyarországon. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2008.

ténettudomány klasszikusnak mondott eszköztárát használja a kutató, azaz kizárólag primer forrásanyag alapján szeretné rekonstruálni az eseményeket vagy annak okait, valóban ezekre az eredményekre juthat. Azonban, ha – a rigómezei hadjáratnál maradvány - a katonai logisztika vagy a földrajztudomány eszközeit is felhasználja, úgy merőben más, esetenként sokkal kézenfekvőbb, logikusabb eredményre juthat a kutató. Az elgondolások továbbélésének oka a témakör szűkös kutatottságában keresendő.

Jelen írásomban a második rigómezei csata primer forrásbázisának és szakirodalmának áttekintése után a katonai logisztika szempontjait is alapul véve azt fogom megvizsgálni, hogy megközelítőleg hányan vehettek részt a hadjáratban és mi lehetett annak igazi célja. A létszám kapcsán feltehetően csak egy „*hányan nem*” jellegű választ fogok tudni adni, azonban a célt illetően okkal feltételezem, hogy gazdasági természetű lehetett. A térségben ugyanis, mint azt látni fogjuk nagyszámú vas- illetve nemesfém bánya található, valamint észak-déli irányban egy fontos kereskedelmi út is áthaladt erre (és halad a mai napig).

Az ilyen jellegű elemzés segíthet megérteni a magyar-török háborúk valódi természetét. A felvonulási terület elpusztítása, ugyanis nem csak a civil lakosság, és a termő területek elpusztítását jelentette, hanem egyéb gazdaságilag jelentős objektumok elfoglalását/elpusztítását is.

A FORRÁSANYAG ÉS A SZAKIRODALOM ÁTTEKINTÉSE

A második rigómezei csata korabeli dokumentáltsága alaposnak mondható, ám a tudósítások rövidke és legtöbbször nem derül ki belőlük a katonai célkitűzés. A csata historiográfiája, mint ahogy azt említettem úgyszintén meglehetősen rövid, és nemigen foglalkozik a tényleges cél mibenlétével. Az alábbiakban sorra veszem, és külön-külön bemutatom ezeket a korabeli forrásokat.

Túróci János krónikájának egy rövid fejezetében foglalkozik az eseményekkel. Kizárólag az eseménytörténet leírására szorítkozott. Kiderült, hogy Hunyadi meglehetősen nagy hadsereggel átkelt a Dunán, majd csapataival végigdúlta Brankovics területeit, mivel az nem csatlakozott a hadjáratához. Kiderül a leírásból a résztvevő főurak névsora és a csata lefolyásának ideje és mikéntje, de semmilyen információ nem olvasható a sereglétszámról, illetve a hadjárat tényleges céljáról.³

Antonio Bonfini leírása az eseményekről már részletesebb. Hasonló módon mint Túróci, ismerteti az indulás idejét, a fő résztvevők nevét, és a csata helyszínét (pontos leírással egybekötve) és annak lefolyását. Ami a jelen írás szempontjából jelentőséggel bír, az az, hogy kiderül az ok és a létszám. Eszerint Hunyadi „...*a keresztény üdvösségnek pedig az ezer fölötti négyszáznegyvennyolcadik esztendejében 22 ezer emberrel kivezette a seregét Magyarországról.*”⁴ Egy a kormányzó szájába adott beszéd szerint, melyet embereihez intézett a csata előtt a felmentést közelben tartózkodó albán csapatoktól várta: „...*Szkander bég a segítő csapatokkal órákon belül megérkezik.*”⁵ Ennek fényében feltételezhető, hogy a krónikás szerint a kato-

---

³ Thuróczy (1957), 54-55.

⁴ Bonfini (1995), 363.

⁵ Bonfini (1995), 364.

nai expedíció célja (legalábbis az egyik) egy bizonyos szintű katonai együttműködés az albán felkelőkkel.

A lengyel Jan Dlugosz tudósítása részletességét tekintve leginkább Túrócihoz hasonlítható. Kiderülnek belőle a politikai előzmények, a hadsereg felállításának ténye, egy hosszú menetelés rigómezőig, végül pedig a harcok kimenetele. A nehézségek között megemlíti, hogy Albánia nem csatlakozott az ügryhöz, de a létszámot illetően hallgat.

Létezik egy francia nyelvű hadijelentés, mely Konstantinápolyban kelt 1448. december 8-án, és amit Marczali Henrik talált meg a párizsi könyvtárban a múlt század elején. A jelentés nagyon részletes, éppen csak a tanulmány szempontjából fontos két „paraméter” hiányzik, vagy túlzó. Nem derült ki ugyanis a hadjárat tényleges katonai célja, de a jelentés szerzője tudni vélte, hogy 40 000 fős volt a magyar fél hadereje.⁶

A bizánci krónikások leírásaiban is a fentiekhez sokban hasonlító jelenséggel találkozunk a kutató. Ducas eléggé tömören írt az eseményekről, és sem a létszám, sem a vállalkozás oka nem derül ki írásából.⁷ Laonikos Chalkokondyles írása lényegét tekintve teljesen megegyezik a Ducas-éval.⁸

A szakirodalomban keresgélve mindössze néhány olyan művet talál a kutató, amely nem csak futólag érinti, hanem részleteiben is foglalkozik a témával. A legkorábbi munka szerzője, aki ide sorolható az Teleky József. Hunyadiakról írott sorozatának második kötetében kifejtette, hogy a cél Szkander bég csapataival való egyesülés, miközben saját csapatai 24 000 + 8000 főből álltak Dan vajda csapatait is ideértve.⁹

Szintén egy korai munka, de alapossága miatt nem mellőzhető Kiss Lajos tanulmánya. A szerző létszámkérdésben korabeli források áttekintése után 30 000 főre becsüli a sereg nagyságát, míg célként ő is az albánokkal való egyesülést határozta meg.

A mai szakirodalom a fenti szerzőkkel ellentétben már szkeptikusabb a hadjáratról kapcsolatban, bár egy-két kivételtől eltekintve senki nem foglalkozott a témával nagyobb alapossággal. Pálosfalvi Tamás összefoglaló művében egy önálló fejezetben foglalkozik a második rigómezei hadjáratról. Említi ugyan a munkát a Szkander béggel kötött szövetség megerősítését, de kételkedik abban, hogy ez lenne a valódi cél. A magyar fél seregének létszámát szintén 30 000-re teszi.¹⁰

A TERÜLET FEKVÉSE

Ahogy azt a bevezetőben is jeleztem, mind a célkitűzéssel, mint pedig a létszámmal kapcsolatban ellentmondásba ütközünk, ha egy kicsit közelebbről megvizsgáljuk a dolgokat. Nézzük először a katonai célt. Kiss Lajos joggal állította: „*Ily férfiről föl kell tételeznünk, hogy előre megállapította a hadjárat általános és legközelebbi célját és a sereg hadműveleti irányát.*”¹¹

⁶ Marczali (1877).

⁷ Baán (2013), 353-355.

⁸ Baán (2013), 259-266.

⁹ Teleki (1852), Hunyadiak kora II. 79-80.

¹⁰ Pálosfalvi (2005), 98-106.

¹¹ Kiss (1895), 171.

Véleményem szerint azonban Hunyadi Jánosnak egyéb körülményekkel is tisztában kellett lennie: az egyik az, hogy az albán felkelés fészke a Magyar Királyság határától több száz kilométerrel délre volt (még Rigómezőtől is további 300 kilométer, ami ellenséges területen megközelítőleg 15-20 nap menetelés). A másik az a tény, hogy ha még sikerülne is az albánokkal egyesülni, kitelelni egy egész hadseregnek egy ellenséges területen hatalmas, majd-hogynem teljesíthetetlen logisztikai feladatot jelent. Meglátásom szerint ugyanúgy a terület gazdasági jelentőségét és domborzati viszonyait is ismernie kellett a kormányzónak.

A területen a Római Birodalom fennállása óta aktív bányászati tevékenység zajlott, főleg aranyat, ezüstöt és ólmot bányásztak. Novo Brdo, Novi Pazar, Rudnica, Soqanice, Medveda valamint Gusterice e Posthme csak néhány azok közül, melyek a XV. sz.-ban is használatban voltak. Ezek mellett számos új lelőhelyet is megnyitottak, mint pl. Runik, vagy Srebrenica. Ezek olyan lelőhelyek, melyek a rigómezei csatatér közelében találhatóak, azaz egy fontos kereskedelmi útvonal közelében. Azt, hogy Hunyadi mindezzel tisztában volt alátámasztani látszik a hadsereg megtett útja; a magyar csapatok ugyanis egy fontos kereskedelmi és hadiúton vonultak fel.

A fent említett kiterjedt, és a XV. századig tovább élő bányászati tevékenység miatt a római kori úthálózat is tovább élt. A térség egyik legfontosabb útszakasza a vizsgált terület nyugati felében húzódott a Vardar folyó mentén, és lényegében Naissust (Ništ) kötötte össze a mai Szkopjén keresztül Thessalonikével (ma: Saloniki). Ezen a ponton kettéágazott Athén, ill. a tengerparton haladva Ainos (mai nevén Einos) felé. Az útvonal pontos fekvése csak a Vardar felső folyásától lefelé határozható meg teljes bizonyossággal.¹² A Naissus és a mai Skopje közötti útszakasz fekvése bizonytalan; valószínűleg valamelyik kisebb mellékfolyó völgyében lehetett. Minőségét tekintve a Vardar-menti út jó eséllyel használható volt a csapadékosabb időszakokban is, hiszen kőburkolat fedte, azonban a már említett bizonytalan fekvésű szakaszon elképzelhető, hogy télen/esőzések idején nehezebb, vagy teljesen lehetetlen volt a haladás.¹³

Rendkívül fontos hangsúlyozni, hogy kereskedelmi jelentőségük mellett hadiutaknak is minősültek egyben (ha az állapotuk nem is, de rendeltetésük megőrződött), melyet mi sem bizonyít jobban, hogy korábban a Szentföldre vezető kereszties hadjáratok vezetői – ha szárazföldi út mellett döntöttek - rendre erre vezették csapataikat. Mint ilyen, ezen útvonalak többé-kevésbé pontos ismerete, – de a főbb utaké szinte biztosan – a kezdetektől fogva részét képezte a magyar katonai emlékezetnek is. A királyi (illetve azelőtt a kalandozó) csapatok az Árpádok, Anjouk és a „vegyesházi” királyok idején is folyamatosan használták többek között a Morava menti, ill. az ún. Vidini-Bulgárián át vezető irányokat is.¹⁴

A magyar fél gyülekezőpontja Keve vára lehetett, hiszen a primer forrásanyagból kiindulva legalább 20 napig táboroztak itt.¹⁵ Valószínűnek tartom, hogy a Morava bal partján vezető ha-

---

¹² Fine (1991), 3.

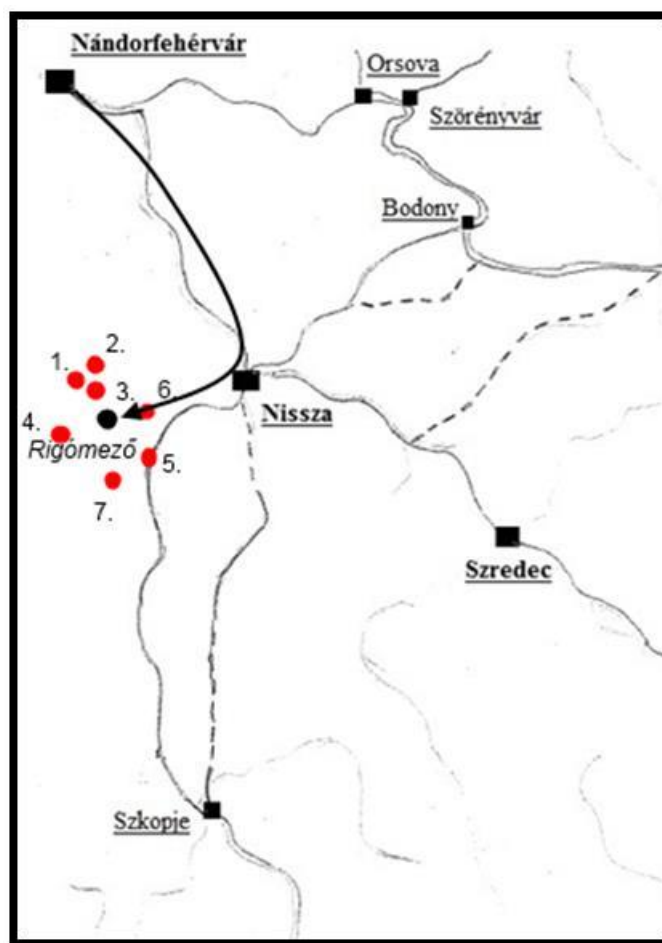
¹³ J. A. Talbert (2000), 21., 49-51.

¹⁴ Akár defenzív jellegű háborúról volt szó (mint pl. 1127-ben, mikor II. István csapatai Nándorfehérvár ostroma mellett feldúlták Ništ és Szófiát), akár offenzívról (lásd: 1261 – István herceg csapatai Vidin alatti győzelmük után egészen az Iszker folyóig vonulnak), tetten érhető a jobb-rosszabb helyismeret.

Kristó (1986), 137.

¹⁵ Szeptember 28-án kelt ugyanis az utolsó levél, amely még a kevei haditáborban íródott. MNL DLDF 55413

diutat használták, amit a szendrői átkelés is igazolni látszik. Egy napot számolva az átkelésre,¹⁶ szeptember 29-30. körül kezdődhetett az előrenyomulás. Nem tudni, hogy Kruševácnál tértek-e le Kosovopolje irányába, vagy Niš közelében, az azonban biztos, hogy előbbinél semmiképp sem hamarabb. Előbbi város előtere kb. 100 kilométerre van Szörénytől, amihez valószínűleg egy hétre lehetett szükség, ami azt jelenti, hogy október 2-3. körül értek oda. Innen Kruševácnak fordulva is járható lehetett a terep, lévén „csupán” egy erősen tagolt dombvidékről van szó (kb 400 m t.f.m.), de valószínűbb, hogy Niš előtt fordultak Rigómező felé. A város ugyanis, mint ahogy arról korábban szó esett hadiutak kereszteződésében fekszik és ezek közül az egyik pontosan a Toplica-völgyön keresztül haladt először nyugati, majd déli irányba.

1. ábra A térség fő útvonalai a XV. század második felében.
(Készítette: Tóth Dominik)

A térképvázlatra pillantva jól látható, hogy ez az irány tökéletesen lefedte a Vardar folyó mentén vezető, 1448-ban is használt útvonalat. Kiderül az is, hogy csak a csatatér közvetlen közelében hét fejtő illetve bánya volt található.

¹⁶ Az egy nap alatt lefolytatott átkelés nagyon is lehetségesnek tűnik, ha egy a krónikákban megadott létszámútól kisebb erőről van szó. Bonfini egy az átkelést végignéző öregasszony felkiáltására hivatkozott, miközben ezt leírta: „Amikor először a magyarok, aztán a törökök lebocsátkoztak a mezőre, mint valami porondra, egy folyóparti tanyán, amely a bejáratnál feküdt, egy öregasszony felkiáltott: Bravó, azt hiszem, most a magyarok nem egyforma eséllyel fognak harcolni, mert az ő seregük átkelése a medren alig egy napig zavarta fel a folyót, a törököké pedig háromig...” Bonfini (1995), 364.

A térképen szereplő számok a következő helyszíneket jelölik:¹⁷

1. Novi Pazar
2. Rudnica
3. Soqanicë
4. Runik
5. Novo Brdo
6. Medveđa
7. Gushtericë e Poshtmë

A LÉTSZÁM-KÉRDÉS

Jelen írás elején már utaltam arra, hogy a hadsereg létszámáról szóló adatok enyhén szólva is igencsak túlzók. Ugyancsak felhívtam a figyelmet arra is, hogy a szakirodalom a legutóbbi időig átvette ezeket a túlzó számokat. A legújabb ezzel a témakörrel foglalkozó írások azonban *megbízható* primer forrásanyag hiányában érthető módon legjobb esetben is csak becslésekbe tudtak bocsátkozni. Ugyanezek miatt magam sem vállalkozhatok ilyesfajta feladatra, azonban az igenis megvizsgálható közelebről, hogy hozzávetőlegesen mivel járna egy 24 000 fős csapat élelmezése. Tudjuk, hogy embernek, lónak mik a napi táplálékszükségletei, milyen szekerek állnak rendelkezésre ezek szállításához, amennyiben a hadszíntéren azok nem szerezhetők be, sőt nagy óvatosság mellett hozzávetőlegesen meg tudjuk mondani, hogy 24 000 ember milyen hosszan nyúlna el egy hadszíntéren.

Kubinyi András és Veszprémy László eredményeit alapul véve megállapítható: egy katona napi élelmiszerigénye nagyságrendileg 1 kilogramm kenyér, 0,5 kilogramm hús és 2 liter víz vagy bor.¹⁸ Lovak esetében a napi szükséglet 2 kilogramm zab volt, feltéve, hogy szálás takarmány a helyszínen biztosítható volt és az itatással sem adódott gond.

24 000 fő esetében 1:1 ember-ló arány mellett ez annyit jelentett volna, hogy biztosítani kell 24 tonna kenyeret, 12 tonna húst, 48 tonna zabot és 48 000 liter vizet/bort. Ez nem kevesebb, mint 132 t-nyi ellátmány – egyetlen napra. Nem okoz nehézséget kiszámolni, hogy egy hétre már 924 t, egy hónapra pedig 3960 t. Már pedig a középkorban egy-egy nagyobb szabású hadjárat (mint amilyen a Rigómezőnél végződő is) átlagos időtartama 2-3 hónap volt. Megjegyzendő, hogy a vonuló hadseregnek több napra elegendő élelmiszert kellett magával vinnie. Ha feltételezzük, hogy valamivel több, mint egy hétre valót kellett szekerekre rakni, még akkor is több kilométer hosszú szekérkaraván a végeredmény, ami rendkívül kiszolgáltatottá teszi a sereget.¹⁹ Alternatív útvonalak használata sem jelent feltétlenül megoldást a kérdésre, hiszen, mint fentebb említettem, egyetlen viszonylag könnyen járható útvonal volt a térségben, ez pedig a Vardar völgye volt. A szekereknek márpedig rendkívül fontos a könnyen járható út.

Természetesen ez a becslés amolyan „laboratóriumi” körülményeket tükröz, és jó néhány egyébként nagyon fontos változó is kimaradt. Például ha a török fél nem ürítette ki a hadmű-

---

¹⁷ Fine (1991), 3.

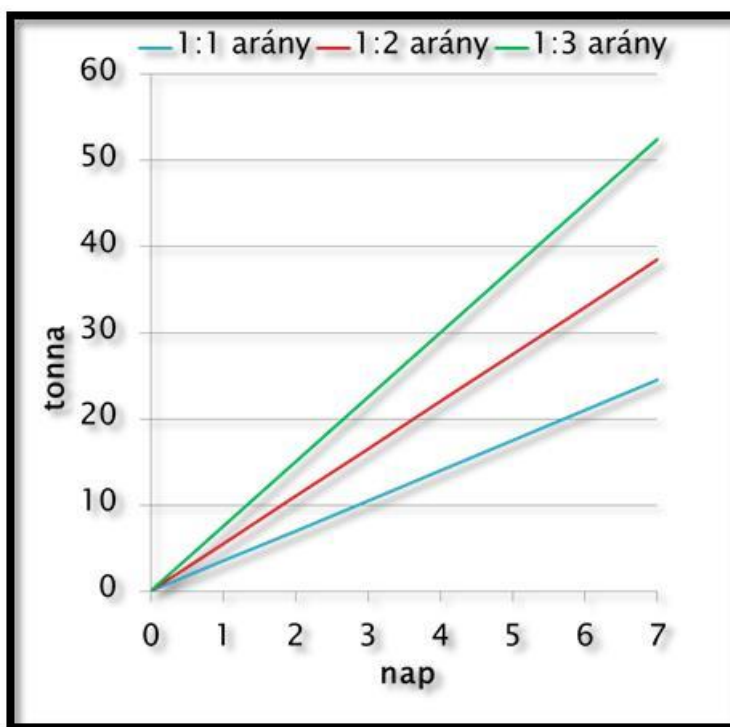
¹⁸ Kubinyi (2007), 43., Veszprémy (2013), 199.

¹⁹ Még ha sószállító szekérhez hasonló 20 t-s teherbírásúak, akkor is. Ez a szekértípus hasonlít leginkább a huszita hadiszekerekhez. A szállítóeszköz paramétereit lásd: Ortutay (1981), 463.

veleti területet, akkor a helyi lakosságtól nagyon sok minden beszerezhető volt, így nem kellett azokat messziről szállítani. Egy valódi hadsereg élelmezésénél számításba kell venni, hogy nem ugyanaz a táplálékigénye egy hátsónak, mint egy igavonónak, és a hátsó esetében sem mindegy, hogy csataménról van-e szó, vagy pedig a könnyűlovasság lováról. Nagy gondot jelentett volna az is, hogy egy ilyen mennyiségű ember és állat eltartása kritikusan lemerítette volna a hadműveleti terület eltartó képességét. Hosszan lehetne még folytatni a sort, de esetünkben az igazán fontos az, hogy érzékeltessük: ilyen mennyiségű élelmiszer biztosítása lehetetlen feladat lett volna.

Az emberek-lovak aránya sem 1:1 volt a Magyar Királyság haderejében, mivel minden korabeli forrás és a szakirodalom is vitán felül elfogadta azt a tényt, hogy a hadsereg jellemzően lovasokból állt, akik ugyancsak jellemző módon nem egy hátassal, hanem összesen 3-4-gyel indultak el egy-egy katonai vállalkozásra. Nehéz pontos adatot mondani, de meglátásom szerint sokkal valószínűbb az 1:3, sőt 1:4 arány.

Úgy vélem, az alábbi grafikonból egyértelműen látszik, hogy minél több a ló, és minél tovább kell a csapatot élelmezni, annál nagyobb mértékben növekszik az adott időtartamra biztosítandó élelmiszer mennyisége, pedig, mint fentebb írtuk, egy-egy hadivállalkozás két-három hónapig is eltarthatott.

2. ábra Az élelmiszer-ellátmány mennyiségének időbeli növekedése ember-ló aránytól függően.
(Készítette: Tóth Dominik saját számítások alapján)

A Hunyadi János vezette kontingens létszámának meghatározását az is nehezíti, hogy a korabeli híradások nem tesznek különbséget a ténylegesen harcoló alakulatok, és az élelmezési létszám között. Számos esetben az sem egyértelmű, hogy a krónikások közlése a csatatéren tartózkodókra, vagy a Magyar Királyság határait a vállalkozás keretein belül elhagyókra vonatkozik-e. Meglátásom szerint elképzelhető egy olyan „forgatókönyv” is, hogy a hadra kelt alakulatok némelyike a Nándorfehérvár környéki határszakasz biztosítására volt kirendelve,

míg mások az útba eső stratégiai pontokat szállták meg és tartották ellenőrzésük alatt. A haderőnek pedig egy arányaiban meghatározhatatlan nagyságú harmadik része volt az, aki a csatát ténylegesen lefolytatta. Kizárólag ebben az esetben tartom elképzelhetőnek azt a létszámot, amiről a primer források megemlékeznek.

BEFEJEZÉS

A második rigómezei csatát megelőző hadjáratral kapcsolatban, mint láthattuk elég sok a megválaszolatlan kérdés. A korabeli primer forrásanyagból nem derül ki a Hunyadi János kormányzó által vezetett kontingens *valós* célja és annak létszáma. Ezt a két kérdést vizsgáltam meg közelebbről jelen írásomban.

A magyarul Rigómezőnek nevezett hadszíntér környékét megvizsgálva arra a megállapításra jutottam, hogy a katonai célkitűzés nem elsősorban az albán felkelőkkel való egyesülés lehetett, sokkal inkább a térség érc- és nemesfémbányái fölötti ellenőrzés megszerzése, vagy azok megsemmisítése. Ezt látszik megerősíteni a térséget átszelő és azt a tengerparttal összekötő kereskedelmi út felvonulási útvonalként való használata, továbbá az a tény, hogy a Szkander bég vezette felkelők által tartott helyőrségek még további 300 kilométerrel délre feküdtek a szóban forgó hadműveleti területtől.

Élelmezési és néhány más logisztikai szempont alapján véleményem szerint sikeresen érzékeltettem, hogy miért annyira valószínűtlen a 24 000 fős haderő jelenléte. Elég, ha csak az irreálisan nagy mennyiségű élelemre gondolunk, és akkor még az egyéb szükséges felszerelésről nem beszéltünk.

IRODALOMJEGYZÉK

Primer források

1. A rigómezei csata leírása. Lettre escripte en Constcintinoble le VII. de decembre 1448. (ford.: Marczali Henrik), Magyar történelmi tár. Athenaeum Kiadó, Budapest, 1877.
2. Baán István: A XIV–XVI. századi magyar történelem bizánci és koraújkorai görög nyelvű forrásai. Balassi Kiadó–Bizantinológiai Intézeti Alapítvány, Budapest, 2013.
3. Bonfini, Antonio: A magyar történelem tizedei. (ford.: Kulcsár Péter) Balassi Kiadó, Budapest, 1995.
4. Thuróczy János: Magyar krónika. (ford.: Geréb László) Magyar Helikon, Budapest, 1957. MNL DLDF 55413

Szakirodalom

1. J. A. Talbert, Robert: Barrington Atlas of the Greek and Roman World. Princeton University Press, New Jersey, 2000.
2. Kiss Lajos: A rigómezei hadjárat. Hadtörténelmi Közlemények 8. évfolyam, 1895. 1-42. o.; 157-81. o.; 339-49. o.; 454-86. o.
3. Kristó Gyula: Az Árpád-kor háborúi. Zrínyi Kiadó, Budapest, 1986.
4. Kubinyi András: Logisztikai kérdések a Mohács előtti magyar hadszervezetben. – In: Nándorfehérvártól Mohácsig. Argumentum Kiadó, Budapest, 2007.

5. Teleki József: Hunyadiak kora Magyarországon II. Emich és Eisenfels Könyvnyomdája, Pest, 1857.
6. Magyar Néprajzi Lexikon. (főszerk.: ORTUTAY Gy.) Budapest, Akadémiai Kiadó, 1981.
7. Pálosfalvi Tamás: Nikápolytól Mohácsig: 1396-1526. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2005.
8. V. A. FINE, John, Jr.: The Early Medieval Balkans. University of Michigan, *s. l.*, 1991.
9. Veszprémy László: Szempontok az árpád-kori hadseregellátás problémájához. – In: A hadtáp volt maga a fegyver. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2013.